

Vojáci jsou celý profesní život cvičeni k vedení boje. Mírové operace ale bojem nejsou. Působení vojáků v mírových misích připomíná do jisté míry spíše policejní činnost, ať už aktivní, či reaktivní. Liší se sice od výkonu policejní činnosti ve vlasti svou formou, např. tím, že je prováděna s těžkou technikou, jako jsou tanky a obrněné vozy, ale obsah samotné činnosti je policejní; stačí uvést hlídkovou činnost nebo činnost na kontrolních bodech. Hlavním problémem tak vlastně je, že činnost v mírových misích není vojenskou činností, avšak nikdo jiný než vojáci ji v takovém měřítku v zahraničí dělat nemůže. Policie každého státu je plně vytížena v rámci domácí scény a kapacitu na hromadné vyslání policie do zahraničí žádný stát na světě nemá.

Mapující výzkumy psychické zátěže tedy vycházejí mj. z předpokladu, že se mírová mise sice podstatně odlišuje od přímého bojového nasazení jednotek ve válečném konfliktu, nicméně jedná se o stále činnost, kterou provádějí vojáci. Účastníci zahraničních mírových misí bývají někdy označováni i jako „váleční veteráni“. Tohoto označení je dokonce použito na průkazu a osvědčení „válečného veterána“, které vydává Ministerstvo obrany České republiky vojákům po návratu z mírové mise. Je to označení použité plně v souladu se zákonem, ale je to částečně matoucí a obsahově nesprávné. Struktura zátěže, které jsou vojáci v mírových misích vystaveni, je jiná než zátěž při válečném nasazení.

Všechny výzkumy účastníků mírových misí je možné rozdělit do dvou velkých skupin. První skupinu tvoří výzkumy účastníků misí, kteří mají po misi nějaké problémy související s **akutní reakcí na stres či s posttraumatickou stresovou poruchou**, popřípadě výzkumy zjišťující výskyt této poruchy u populace veteránů mírových misí.

Druhou skupinou jsou pak tzv. výzkumy mapující, které se snaží popsat **strukturu zátěže**, působící na účastníky v průběhu mírové mise. Výzkumy objasňují, jaké konkrétní stresové faktory na účastníka mise působí, v jaké míře a jak tyto faktory ovlivňují jejich prožívání a chování.

Někde mezi dvěma metodologickými výzkumnými póly se nakonec nacházejí ty výzkumy, které se snaží zpětně zmapovat strukturu předešlé zátěže jen u těch, kteří mají později problémy související s působením stresu. Cílem výzkumu je tak identifikovat konkrétní spouštěče poruchy jak na straně zátěže, tak na straně zkoumaného subjektu.

Do první skupiny, která je historicky nejstarší, patří výzkumy navazující metodologicky na studie veteránů z války ve Vietnamu. Takový výzkum realizoval např. Kettner (1972), zkoumanými subjekty byli švédští příslušníci mírových misí v Kongu.

Mezi první mapující výzkum účastníků zahraničních mírových misí patří studie Harrise a Segala (1985), kteří identifikovali velkou a silně působící skupinu stresorů. Popsali ji jako kulturní deprivaci a úplnou ztrátu kontroly nad vlastním soukromým prostorem a časem. Z domácích takto zaměřených prací lze např. uvést souhrn několika výzkumů, který publikoval Hendrych (1998).

Podrobnější popis zátěže, který rozdělil působení zátěže na kognitivní a emoční stresory, použili např. Lundin a Otto (1993) při výzkumu reakcí švédských vojáků při nasazení v mírových misí. Výzkum zahrnoval působení v misích v Kongu, Libanonu, na Kypru i v Bosně. Mezi stresory

kognitivní autoři řadí např. nedostatek informací, senzorické přetížení či naopak senzorickou depravaci, nepředvídatelnost situace či situace, ve kterých se nelze kvalifikovaně vojensky rozhodovat. Mezi stresory emoční patří strach ze smrti či zranění, vztek, nuda, starosti o to, co se děje doma ap. Pozornost přímo k pocitům vlastní bezmocnosti a vlastní zbytečnosti v místě nasazení obrátila studie kterou realizovali Weisaeth a Sund (1982).

Konečně velmi přehledný model stresu který působí na účastníky mírových misích, jehož autorem je Bartol, Adler a Vaitkus (1998) popisuje pět základních konkrétních zdrojů.

Je to izolovanost, nejistota, bezmoc, nuda a na konec nebezpečí. Zdroje stresu autoři uvádí v pořadí podle toho, v jaké míře je účastníci mise cítili. Prožívané nebezpečí je přitom uvedeno jako poslední a nejslabší stresor! Model byl sestaven na základě šetření amerických vojáků-výsadkářů, kteří byli nasazeni během mírové operace na Sinaji. Domníváme se, že právě **tento model může sloužit jako zdroj inspirace pro další výzkum v podmírkách Armády České republiky, případně v rámci mezinárodních misí Policie České republiky.**

Je důležité zdůraznit, že samotným zdrojem stresu nejsou přitom objektivní okolnosti v místě nasazení, ale až jednotlivé pocity, které voják při nasazení prožívá. Způsob prožívání se liší podle toho, jak voják situaci subjektivně vnímá, což souvisí s dosavadní zkušeností, s úrovní a způsobem výcviku i s individuální odolností jedince ke krátkodobé i dlouhodobé zátěži. Dva vojáci, kteří se společně nacházejí ve stejné situaci, ji přitom mohou prožívat zcela odlišně. Výcvik, ale i výběr vojáků proto hraje velkou roli v prevenci proti působení stresu v mírových operacích.

Pocity izolovanosti souvisí samozřejmě s faktem, že vojáci jsou nasazeni v místě které se nachází ve velké vzdálenosti od domova, mnohdy v kulturně i klimaticky zcela odlišném prostředí. Velkou část času tráví vojáci uvnitř základny, která – byť je sebelépe vybavená – neposkytuje ani nemůže poskytovat dostatek soukromí. Pobyt v ní je v některých rysech srovnatelný s pobytom v nápravném zařízení, minimálně v režimu vstupu, výstupu a omezeným možnostem pohybu uvnitř. Život vojáků přitom provází odloučení od rodiny i v případě výkonu služby doma v republice, protože celá řada vojáků dojíždí na celý týden do zaměstnání. Znamená to, že řada vojáků i jejich rodin tímto pocitem trpí neustále, buď v menší či větší míře.

S pocitem izolace mohou souviseť ale i problémy v komunikaci s místním obyvatelstvem. Stejně tak s nimi mohou souviseť i problémy v komunikaci s příslušníky koaličních vojsk jiných národností. Pocity izolace zvyšuje v případě nasazení v zahraničí i skutečnost, že se obvykle jedná o nově sestavené jednotky, kdy se vojáci vůbec nemusí znát navzájem a vztahy, formální i neformální, se musí teprve postupně vybudovat.

Prostředky, kterými se dá zmírnit vznik pocitů izolace, jsou různé aktivity zaměřené na zvyšování týmové koheze, jako jsou různé týmově zaměřené sportovní aktivity. Dále to jsou všechny činnosti vykonávané vně základny. Velmi důležitým faktorem, který má přímý vliv na snižování pocitů izolace, je co největší informovanost účastníků mise o událostech v oblasti, událostech ve světě a o událostech doma.

Působení vojáků v mírových misích se velmi podobá policejní činnosti. Není náhoda, že např. britská armáda s úspěchem uplatňuje v podmírkách Iráku policejní postupy vyvinuté původně v severním Irsku při zásazích proti nebezpečným pachatelům; obdobně např. naši dělostřelci z Jinců před odjezdem do Kosova nacvičují policejní techniky na zvládání davu s použitím protiúderových policejních kompletů a plexisklových štítů.

Policisté – a to i čeští – jsou proto také vysíláni občas do zahraničí. V rámci výukové mise byli příslušníci Police ČR vysláni do Jordánska. V rámci mise UNMIK (United Nations Mission

in Kosovo) zase působí čeští policisté v Kosovu, v mezinárodních policejních sborech, v přímém výkonu služby. A konečně specialisté útvaru rychlého nasazení byli vysláni do Iráku za účelem ochrany osob. Vždy jde však o početně velmi malé jednotky, kdy jejich hlavní síla spočívá ve velmi vysoké kvalitě specialistů, a ne v jejich kvantitě. Žádný stát na světě totiž není schopen přesunout během krátké doby do určité oblasti velké množství vyzbrojených lidí, které je možno nějak řídit – a ještě vzájemně koordinovat – než právě armádu. Pocity nejistoty vojáků tak přímo souvisí hlavně s nejasným nebo nedostatečně jasně dovnitř armády komunikovaným mandátem mise, s tím, co vlastně vojáci smí či nesmí vykonávat, jaká je jejich hlavní úloha, s nejasným vymezením kompetencí, kdo komu velí (a to i na mezinárodní úrovni), a v neposlední řadě s konfliktem rolí (voják nebo „peacekeeper“).

Pocitům nejistoty lze čelit od samotného počátku, ještě před odjezdem do mise, jasným a transparentním komunikováním smyslu a účelu, kvůli kterému jsou vojáci do oblasti vysláni a co se od nich očekává. Stejně tak je nutné důsledně zdůrazňovat, co se od vojáků neočekává (zejména vedení boje).

Obdobně má právě pro prevenci vzniku pocitů nejistoty svůj význam udržení struktury formální komunikace během nasazení. Komunikace v armádě je založena na určitých „projevech vůle“ od nadřízeného směrem k podřízenému. Platí při ní princip osobní odpovědnosti za projevený projev vůle. Přidáno je jednoduché komunikační pravidlo, že se jednotlivé projevy vůle nadřízených k podřízeným vzájemně nezkříží. To vše se „vojensky“ nazývá „kázeň“, „rozkaz“ a „nedělitelná velitelská pravomoc“.

Pokud tato pravidla komunikace respektována nejsou, pak celková výkonnost i morálka každé jednotky velmi rychle klesá. Jasné vymezení velení a dodržování vztahů podřízenosti a nadřízenosti má velký preventivní význam právě i s ohledem na vznik pocitů nejistoty.

Pocit bezmoci pramení z různých právních omezení které jsou dány zejména pravidly nasazení, tzv. *rules of engagement*, které přesně vymezují kdy přesně a s jakou intenzitou může používat voják sílu. Ta jsou doplněna ještě dalšími zákony, a to jak místními, tak i těmi, které platí ve vlasti a které pro vojáky samozřejmě platí i v místě nasazení. Pocit bezmoci ale může i souviset s omezováním aktivit jednotek, kdy jednotky nemusí shora dostat svolení k zapojení se do některých úkolů. Souvisí samozřejmě také opět s případnou kulturní a jazykovou bariérou.

Proti vzniku pocitů bezmocnosti lze bojovat především informovaností vojáků o pravidlech nasazení (*rules of engagement*) a všech dalších legálních aspektech pobytu v místě nasazení. Hlavním prostředkem prevence je proto hlavně vzdělávání vojáků s poskytnutím dostačného množství přesných a jasných informací. Čím větší informovanost vojáků o tom, co mohou a co nemohou konat bude, tím menší je pravděpodobnost vzniku pocitů bezmocnosti. Pocity nud, které s sebou mírová mise přináší, pramení z každodenní monotónní služby, omezené možnosti odreagování se, někdy i z nedostatku profesionálně smysluplné práce. Mohou však pramenit i z jednostranného pracovního přetížení, např. při výkonu strážní služby stále na jednom místě. Proti působení nud se dá působit kromě organizování různých volnočasových aktivit v rámci jednotky i pomocí organizování kreativního výcviku, či atraktivními výcviky s příslušníky jiných národností. Lze využít možností různého profesního vzdělávání a výměny zkušeností s příslušníky jiných armád. Patří sem i důsledné strukturování času, slavení významných událostí, svátků. Účinné je i časté střídání jednotlivých jednotek navzájem při různých druzích činnosti.

Pocity nebezpečí pramení samozřejmě z prožívání ohrožení, kterému jsou vojáci vystaveni. Sem náleží ohrožení fyzické integrity vojáků, možnost zasažení palbou, výbuchem nastražené

nálože (jako např. výbuchy sebevražedných atentátníků v Iráku) či minové nebezpečí (např. v Bosně). Jde i o ohrožení zdraví různými nemocemi, zejména v epidemiologicky problémových oblastech, popř. pobyt v místech, kde se používala např. munice vyrobená z ochuzeného uranu nebo kde dochází k hoření ropných zplodin.

Zdrojem pocitu nebezpečí však jsou i v neposlední řadě obavy o vlastní rodinu, jak situaci odloučení zvládne, otázka věrnosti partnerů. Mezi další ohrožení patří i skutečnost, že vojáci jsou někdy svědky různých utrpení lokálních obyvatel. Devastačně na psychiku působí zejména utrpení dětí, zejména u vojáků otců, ještě v kombinaci s dlouhodobým odloučením od vlastní rodiny.

Působit proti pocitům nebezpečí lze zejména budování vlastní sebedůvěry, dále důvěry ve schopnosti ostatních vojáků a s důvěrou ve vlastního velitele. Prostředkem proti vzniku pocitů nebezpečí je tak **realistický výcvik s přiměřenou úrovní zátěže**, který buduje sebedůvěru ve vlastní schopnosti. Stejně tak je důležitý *teambuilding*. Pečlivým výběrem schopného jak řídícího, tak velícího managementu lze pravděpodobnost vzniku pocitů nebezpečí rovněž snižovat.

Důvěra ve svou výbavu, v různé bezpečnostní prostředky (zbraně, neprůstřelné vesty, přilby, neprůstřelná auta, či v různé opevnění či zodolnění budov) hraje rovněž důležitou roli při prevenci vzniku pocitů nebezpečí. Prostředkem zvyšování důvěry v ochranné prostředky mohou být i různé ukázky jejich funkčnosti.

Tento model zátěže v mírových misích, jehož autory jsou Bartone, Adler a Vaitkus (1998) rozčleňuje strukturu zátěže do výše zmínovaných pěti hlavních oblastí (izolovanost, nejistota, bezmoc, nuda, nebezpečí).

Je zřejmé, že buď platí zřejmě univerzálně, nebo je jej možné přinejmenším aplikovat i na podmínky služby České armády. Kromě výzkumu jej lze samozřejmě využít i v rámci přípravy vyjíždějících účastníků mise. Očekávané zátěži lze čelit lépe než neočekávané. Lze proto předpokládat, že právě podrobným informováním o budoucí zátěži lze její dopad částečně zmírnit.

Literatura:

- BARTONE, P. T., ADLER A. B. A VAITKUS M. A. *Dimensions of psychological stress in peacekeeping operations*. Mil. Med., 163(9), 1998, str.: 587-93.
- HARRIS, J. J., SEGAL, D. R. Observations from the Sinai: The boredom factor. *Armed Forces and Society*, 11,2, 1985, 235-248.
- HENDRYCH, J. Veteráni mírových misí. *Fakta*, Oddělení výzkumu personálního marketingu Hlavního personálního úřadu MO, č. 4/1998, str. 33-56.
- KETTNER B. Combat strain and subsequent mental health. *Acta Psych. Scand*, 1972; Supplement 230.
- LUNDIN, T., OTTO, U. Swedish soldiers in peacekeeping operations: Stress reactions following missions in Congo, Lebanon, Cyprus and Bosnia NC-PTSD *Clinical Quarterly* 6(1), 1996, str. 9-11.
- WEISAETH, L., SUND, A. Psychiatric problems in UNIFIL and the UN-soldier's stress syndrome. *International Review of the Army*, Navy and Air Force Medical Services, 55, 1982, str. 109-116.